

ماهیت حقوقی دارایی مجازی

(مقاله علمی-پژوهشی)

همایون مافی*

میثم رامشی**

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۳۰

چکیده

توسعه فضای مجازی و معاملات شکل گرفته در بستر این فضا طی چند سال گذشته، سبب شکل‌گیری مفهوم دارایی مجازی شده است. یکی از موضوعات مهمی که در پذیرش دارایی مجازی در نظام‌های حقوقی باید به آن توجه شود، مشخص شدن ماهیت این قبیل دارایی‌هاست. در خصوص ماهیت حقوقی دارایی‌های مجازی، رویکردهای مختلفی در نظام‌های حقوقی مطرح شده است؛ لیکن سه رویکرد، مقبولیت بیشتری یافته است. برخی از نظام‌های حقوقی، دارایی مجازی را پول تلقی می‌کنند و آن را همچون ابزاری جهت پرداخت در معاملات به کار می‌برند؛ برخی دیگر، آن را به مثابه اوراق بهادار قابل مبادله و قابل سرمایه‌گذاری پذیرفته‌اند و برخی دیگر آن را همچون کالا قبول کرده‌اند و مشمول مقررات مربوط به بیع کالا می‌دانند. حال این سؤال مطرح می‌شود که کدام رویکرد در خصوص ماهیت حقوقی دارایی مجازی در نظام حقوقی ایران پذیرفتنی است؟ در پاسخ باید گفت، اگرچه تاکنون به دارایی مجازی در نظام حقوقی ایران توجه جدی نشده است، تحلیل این ماهیت دارایی در زمره اموال مطابقت بیشتری با نظام حقوقی حاکم دارد.

کلید واژگان:

دارایی مجازی، کالا، پول، اوراق بهادار، مال.

* استاد گروه حقوق خصوصی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران.

mafi@ujss.ac.ir

** دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

m.rameshi@ujss.ac.ir

مقدمه

توسعه روزافزون انواع ارزشهای مجازی و گسترش معاملات مبتنی بر آن از یکسو و رویکردهای متفاوت راجع به ماهیت آن از سوی دیگر، سبب شکل‌گیری مفهومی تحت عنوان «دارایی مجازی»^۱ شد. این مفهوم، نخستین بار، کانون توجه کارگروه ویژه اقدام مالی^۲ در ویرایش سند قانونی خود در سال ۲۰۱۸ و متعاقب آن در توصیه‌نامه سال‌های ۲۰۱۹ و ۲۰۲۰ قرار گرفت و مقرراتی حول آن‌ها بیان شد.^۳

با توجه به اینکه مفهوم دارایی‌های مجازی در چند سال اخیر مطرح شده است، کشورها رویکردهای مختلفی را در زمینه سیاست‌گذاری درباره آن اتخاذ کرده‌اند. اگرچه طی چند سال اخیر، برخی کشورها مبادرت به تصویب مقرراتی در خصوص دارایی‌های مجازی کرده‌اند، در خصوص ماهیت حقوقی آن همچنان رویکرد واحدی اتخاذ نشده است. با وجود این، با بررسی مقررات موجود در کشورهای مختلف راجع به دارایی مجازی، می‌توان گفت به‌طور کلی چند دیدگاه عمده در نظام‌های حقوقی راجع به ماهیت حقوقی دارایی مجازی مطرح شده است: ۱- دارایی مجازی به‌مثابه پول؛ ۲- دارایی مجازی به‌مثابه اوراق بهادار؛ ۳- دارایی مجازی به‌مثابه کالا و ۴- دارایی مجازی به‌مثابه یکی از اقسام اموال.

در ایران اگرچه مفهوم ارز مجازی سابقه بیشتری دارد و چندین مقرر و دستورالعمل نیز در این خصوص به تصویب رسیده،^۴ تاکنون به مفهوم دارایی مجازی توجه نشده است. لذا قبل از پذیرش این قسم از دارایی و قانون‌گذاری در این حوزه، باید این سؤال مطرح شود که ماهیت دارایی مجازی در نظام حقوقی ایران چیست؟ آیا می‌توان این قسم دارایی‌ها را با مقررات موجود تطبیق داد یا ضرورت تدوین و تصویب مقررات مختص به این دارایی‌ها وجود خواهد داشت؟

در پاسخ به سؤالات فوق، با توجه به اینکه تحلیل ماهیت حقوقی دارایی مجازی، منوط به تبیین مفهوم این قسم از دارایی‌هاست، در این نوشتار، ابتدا به بررسی مفهوم دارایی مجازی

1. Virtual Asset

۲. Financial Action Task Force (FATF) - گروه ویژه اقدام مالی (FATF)، سازمانی بین‌دولتی است که در سال ۱۹۸۹ با ابتکار جی ۷ با نگرش به سیاست‌های توسعه برای مبارزه با پول‌شویی بنیاد گذاشته شده است.
۳. خلیلی پاجی، عارف، ارزهای مجازی (جهانی‌شدن بزهکاری و سیاست جنایی)، تهران: میزان، ۱۴۰، ص ۳.
۴. برای مثال ر.ک: پیش‌نویس سند «الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها» مصوب ۱۳۹۷/۱۱/۰۸ بانک مرکزی.

خواهم پرداخت و در ادامه، رویکردهای مطروح در خصوص ماهیت حقوقی دارایی مجازی را تحلیل و بررسی خواهم کرد و در نهایت، ماهیت قابل تطبیق با مقررات حاکم بر نظام حقوقی ایران بیان خواهد شد.

۱. مفهوم دارایی مجازی

«دارایی»^۱ در لغت به معنای «مکنت، مال و ثروت»^۲ و «آنچه از خواسته و کالا که مال انسان باشد، سرمایه، ثروت، تمول»^۳ آمده است. در اصطلاح حقوقی، «مجموع حقوق و تکالیف مالی شخص اعم از دیون و مطالبات و عیون (منقول و غیرمنقول) را دارایی شخص گویند»^۴. برخی دیگر دارایی را مفهوم مالی دانسته‌اند و معتقدند صرفاً حقوق و تکالیف مالی را می‌توان از اجزای دارایی محسوب کرد.^۵

با ظهور ارزشهای مجازی، گروه ویژه اقدام مالی رهنمودهایی را در ژوئن ۲۰۱۵ منتشر کرد که بر ارزشهای مجازی تمرکز داشت؛^۶ لیکن مفهوم «دارایی مجازی» نخستین بار در توصیه‌نامه منتشر شده از سوی این گروه در سال ۲۰۱۸، مطرح شد که شامل ارزشهای مجازی، توکن‌های دیجیتال و واسطه‌های دارایی مجازی بود.^۷ این گروه، در سال‌های ۲۰۱۹، ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ نیز دستورالعمل‌های جدیدی مبتنی بر شناسایی و تبیین قواعد حاکم بر دارایی مجازی تهیه و منتشر کرد. در راهنمای ۲۰۱۹ گروه ویژه اقدام مالی، دارایی‌های مجازی از پول فیات (پول ملی)، متمایز است و گسترده‌تر از اصطلاح قبلی خود، ارزش مجازی، تعریف شده است. این دارایی‌ها دارای ویژگی‌های کلیدی زیر هستند:

1. Asset

۲. دهخدا، علی‌اکبر، *لغت‌نامه*، جلد ۸، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۱، ص ۷۵۴.

۳. عمید، حسن، *فرهنگ فارسی*، تهران: نشر آگاه، ۱۳۹۰، ص ۲۱۹.

۴. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، جلد سوم، تهران: گنج دانش، ۱۳۸۸، ص ۱۸۷۰.

۵. کاتوزیان، ناصر، *اموال و مالکیت*، تهران: میزان، ۱۳۹۱، ص ۲۷.

6. FATF Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Currencies, 2015. available at: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Guidance-RBA-Virtual-Currencies.pdf> (last visited on 21/10/ 2019)

7. FATF: Risk-based Approach Guidance for the Securities Sector, 2018. available at: <https://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/rba-securities-sector.html>. (last visited on 18/06/ 2020)

– بازنمایی دیجیتالی ارزش محسوب می‌شوند؛

– قابلیت انتقال یا معامله به صورت دیجیتالی دارند؛

– قابل استفاده برای اهداف پرداخت یا سرمایه‌گذاری هستند.^۱

از آنجا که توصیه‌های گروه ویژه اقدام مالی، استاندارد بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است، کارشناسان مالی و تنظیم‌کنندگان مقررات در سراسر جهان بر عبارت «دارایی مجازی» تمرکز کردند و برخی کشورها نیز در تدوین قوانین و مقررات مربوط به دارایی مجازی، صریحاً از تعریف گروه ویژه اقدام مالی درباره دارایی مجازی اقتباس کرده‌اند. برای مثال، در ماده یک قانون دارایی‌های مجازی (ارائه‌دهندگان خدمات) کیمین^۲ مصوب ۲۰۲۰^۳ و ماده ۲ قانون دارایی مجازی (ارائه‌دهندگان خدمات) ایسلند مصوب ۲۰۲۰^۴ عیناً تعریف مذکور پذیرفته شده است. علاوه بر تعاریف قانونی فوق، در تعریف دارایی مجاز گفته شده «یک رکورد الکترونیکی است که در آن، فرد حق یا منافع دارد. این اصطلاح شامل دارایی یا بدهی اساسی نیست، مگر اینکه دارایی یا بدهی خود یک ثبت الکترونیکی باشد.»^۵ مطابق این تعریف، می‌توان گفت دارایی‌های مجازی، دارایی‌های ناملموس واجد ارزش هستند که می‌توانند به صورت دیجیتالی معامله یا منتقل شوند یا برای اهداف پرداخت یا سرمایه‌گذاری به کار روند.^۶ می‌توان رمزارزها و توکن‌های دیجیتال^۷ را مهم‌ترین قسم دارایی مجازی در مفهوم مطرح در این نوشتار معرفی کرد.

1. FATF Guidance for a Risk-Based Approach for Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers, 2019. available at:

<https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/RBA-VA-VASPs.pdf>. (last visited on 19/03/2022)

۲. جزایر کیمین (Cayman Islands) بخشی از مستعمرات فرادریایی بریتانیا است که در **دربای کارائیب** قرار دارد.
3. Virtual Asset (Service Providers) Act, 2020 (**VASP Act**)
4. VIRTUAL ASSET (SERVICE PROVIDERS) REGULATIONS, 2020
5. Hinman.W, **Digital Asset Transactions: When Howey Met Gary (Plastic)**, Remarks at the Yahoo Finance All Markets Summit: Crypto (June 14, 2018), available at: <https://www.sec.gov/news/speech/speech-hinman-061418>. (last visited on 22/03/2021)
6. Rainer.B and Christin. N, «Bitcoin: Economics, Technology, and Governance», *Journal of Economic Perspectives*, 29, 2015, (2): 213-38.
۷. توکن کالایی غیرمادی و دارای ارزش مالی است که می‌تواند نماینده کالای دیجیتالی یا مادی در فضای مجازی باشد و تصاحب آن به منزله کسب مالکیت کالای مادی یا غیرمادی یا دارا بودن حقی بر آن باشد که توکن‌های دارای و توکن‌های ارزی در قلمرو این تعریف قرار می‌گیرد. ر.ک: ناصر، مهدی و رضوی، محمدحسن، **تحلیل حقوقی کارکرد قراردادهای هوشمند در نقل و انتقالات دیجیتالی در بازارهای مالی**، پژوهش‌نامه بازرگانی، شماره ۹۳، زمستان ۱۳۹۷، ص ۴۹.

۲. تحلیل ماهیت حقوقی دارایی مجازی به مثابه پول

مهم‌ترین رویکردی که در خصوص ماهیت حقوقی دارایی مجازی مطرح شده است، تحلیل این قسم از دارایی‌ها به مثابه پول است. در ادامه، امکان پذیرش این رویکرد بررسی می‌شود.

۲.۱. بررسی اوصاف دارایی مجازی و اوصاف پول

در تعریف پول گفته می‌شود چیزی است که همچون واسطهٔ تبادل، سنجش ارزش یا وسیلهٔ پرداخت پذیرفته می‌شود.^۱ بنابراین، در تعریف پول، کارکرد آن اهمیت دارد که به‌طور عمده شامل سه نوع است: ۱- وسیلهٔ مبادله؛ ۲- واحد حساب و سنجش قیمت‌ها؛ ۳- ذخیرهٔ ارزش.^۲ علاوه بر این، برخی خصوصیات دیگر مانند قابلیت حمل و تقسیم‌پذیری را از دیگر اوصاف پول می‌دانند.^۳ در خصوص کارکردهای دارایی مجازی، مطابق راهنمای ۲۰۱۹ گروه ویژهٔ اقدام مالی، این دارایی‌ها از پول فیات (پول ملی) متمایز هستند که به‌صورت دیجیتالی قابلیت معامله یا انتقال دارند و می‌توانند برای اهداف پرداخت یا سرمایه‌گذاری استفاده شوند. حال به تحلیل تطابق اوصاف دارایی مجازی با سه وصف و کارکرد اصلی پول می‌پردازیم.

الف) وسیلهٔ مبادله - مهم‌ترین کارکرد پول، استفاده از آن همچون وسیلهٔ مبادله است؛ بدین معنا که می‌توان با پول کالا و خدمت خریداری کرد یا پس از فروش کالا و خدمت، در مقابل آن پول دریافت کرد. این وصف در خصوص دارایی مجازی نیز صدق می‌کند؛ بدین نحو که امروزه می‌توان از دارایی مجازی به‌مثابه ابزاری جهت پرداخت در مبادلات استفاده کرد. گروه ویژهٔ اقدام مالی نیز در توصیه‌نامهٔ ۲۰۱۹ خود صراحتاً به قابلیت استفاده از دارایی مجازی برای اهداف پرداخت اشاره می‌کند؛ لیکن در کشور ایران، اگرچه رغبت به مبادلهٔ دارایی مجازی و به‌ویژه رمزارزها افزایش یافته، این تمایل، صرفاً ناظر به سرمایه‌گذاری است، نه همچون وسیله‌ای برای خرید کالا و خدمات. بنابراین، اگرچه از حیث کارکرد استفاده به‌منزلهٔ وسیلهٔ مبادله، دارایی مجازی و پول مشابهت دارند، در ایران تاکنون این کارکرد پذیرفته نشده است.

۱. یوسفی، احمدعلی، **هیئت پول**، قم: پژوهشکدهٔ فرهنگ و اندیشهٔ اسلامی، ۱۳۸۷، ص ۳۴.

2. Mankiw. N and Taylor.M., *Economics*, South-Western: Cengage Learning, 2011: 618

3. Jevons. S, *Money and the Mechanism of Exchange*, New York: Library of Economics and Liberty, 1876:314

ب) واحد حساب- امروزه قیمت‌ها برحسب پول سنجیده می‌شوند و پول معیاری است که مردم برای اندازه‌گیری و ثبت عددی اقتصادی استفاده می‌کنند. این کارکرد پول به دلیل پشتوانه داشتن پول نزد بانک‌های مرکزی و اعتبار و ارزشی است که دولت‌ها به پول فیات می‌دهند؛ اما این کارکرد در خصوص دارایی مجازی صدق نمی‌کند؛ چراکه دارایی مجازی از سوی دولت‌ها ایجاد نشده و دولت‌ها و بانک‌های مرکزی کشورها نیز بر آن‌ها نظارت ندارند؛ لذا نمی‌توان از آن‌ها همچون معیاری جهت محاسبه قیمت‌ها استفاده کرد. ممکن است در آینده کشورها به سمتی پیش روند که دارایی مجازی را نیز همانند پول به‌مثابه ابزاری جهت محاسبه قیمت‌ها تلقی کنند، اما در حال حاضر، با توجه به نحوه انتشار و مبادله دارایی مجازی، این کارکرد را نمی‌توان در خصوص این قسم از دارایی‌ها به کار بست.

ج) ذخیره ارزش- پول یکی از دارایی‌های مالی است که می‌توان از آن همچون وسیله ذخیره ثروت و ارزش و موردی برای انتقال قدرت خرید از حال به آینده استفاده کرد. اگرچه ظاهراً این وصف در خصوص دارایی‌های مجازی نیز صدق می‌کند و می‌توان از آن‌ها به‌مثابه وسیله‌ای برای حفظ ارزش استفاده کرد، وجود نوسان قیمت در دارایی‌های مجازی موجب می‌شود تا این دارایی‌ها کارکرد ذخیره ارزش را نداشته باشند. علاوه بر این، همان‌گونه که در سطور فوق گفته شد، در حال حاضر دارایی‌های مجازی عمدتاً از حمایت دولت‌ها برخوردار نیستند و پشتوانه‌ای همانند پشتوانه پول فیات ندارند و مشخص نیست در آینده چه رویکردی در نظام جهانی راجع به آن‌ها اتخاذ شود.

د) نمایش دیجیتالی ارزش- یکی از اوصاف دارایی مجازی، دیجیتالی بودن آن است که در تعاریف صورت گرفته از آن با عنوان «بازنمایی دیجیتالی ارزش» یاد می‌شود. این وصف در خصوص پول فیات وجود ندارد و یکی از وجوه تمایز پول فیات و دارایی مجازی، دیجیتالی بودن نمایش آن است. در خصوص تطابق دارایی مجازی و پول الکترونیکی باید گفت علی‌رغم اینکه در ظاهر دارایی مجازی و پول الکترونیکی هر دو نمایش دیجیتالی ارزش هستند، اما پول الکترونیکی، ارزش پولی واحدهای پول منتشره از سوی دولت یا بخش خصوصی است که به شکل الکترونیکی روی یک وسیله الکترونیکی ذخیره شده است و با اجازه مصرف‌کننده درگیر معاملات پرداختی، می‌تواند به وسیله الکترونیکی دیگری انتقال

یابد.^۱ بنابراین، تفاوت دارایی مجازی با پول الکترونیکی در این است که پول الکترونیکی، معرف دیجیتالی پول دارای پشتوانه است که به منظور انتقال الکترونیکی ارزش موجود در پول واقعی استفاده می‌شود؛^۲ اما دارایی‌های مجازی از سوی پول ناچیزی که ایجاد شده و به صورت الکترونیکی نگهداری می‌شود، پشتیبانی نمی‌شوند و می‌توانند برای انتقال ارزش به صورت دیجیتالی معامله شوند.

۲.۲. تمایز دارایی مجازی و پول از حیث مرجع وضع اعتبار

امروزه رویکرد غالب در خصوص ماهیت پول در حقوق ایران، اعتباری بودن مالیت آن است؛ بدین معنا که پول صرفاً ارزش مبادله‌ای محض دارد و مالیت، منشأ و پشتوانه آن، اعتبار است و اعتبار نیز در مرتبه تعیین واحد سنجش ارزش و مقدار آن، از سوی قانون وضع می‌شود.^۳ بر اساس این نظریه، پول به مثابه مال بدون ارزش معین، ایجاد می‌شود و پس از آن، با اعطای مالیت معین و انتشار خارجی آن و با گردش در اقتصاد واقعی و نسبتی که با تولید ملی پیدا می‌کند، ارزش ثانوی و متغیر آن پدیدار می‌شود.^۴ حال آیا در خصوص دارایی‌های مجازی نیز می‌توان گفت که دارای پشتوانه ارزشمند هستند و به منزله پول بدون پشتوانه واقعی ایجاد شده‌اند؟ در پاسخ باید گفت دارایی‌های مجازی در مفهوم مصطلح کنونی، اصولاً پشتوانه مشخص و معینی ندارند و صرفاً روشی برای انتقال ارزش و سرمایه‌گذاری تلقی شده‌اند که از سوی گروهی از افراد جامعه اعتبار یافته‌اند و پشتوانه معینی را نمی‌توان برای آن شناخت. علاوه بر این، منشأ مالیت پول‌های اعتباری، اعتبار دولت‌ها است؛ لیکن دارایی مجازی، اعتبار دولت‌ها را ندارد و

۱. عبدی‌پور، ابراهیم، تحلیل ماهیت حقوقی پول الکترونیکی، حقوق خصوصی، سال هفتم، شماره ۱۶، تابستان ۱۳۸۹، ص ۵۵. همچنین رک: کهزادی بهزاد و گچلو، جعفر، آثار اقتصادی گسترش پول الکترونیکی با تأکید بر سیاست‌های پولی، مجله برنامه‌بودجه، شماره ۸۳، ۱۳۸۲، ص ۶.
۲. فره‌وشی، فهیمه، پول‌های مجازی؛ چالش نوین نظام عدالت کیفری، تحولات قضایی، شماره اول، پاییز ۱۳۹۶، ص ۲۲.
۳. آقا نظری، حسن و غفوری، حسین، قدرت خرید؛ مقوم مثلث پول‌های اعتباری، جستارهای اقتصادی، شماره ۱۳، ۱۳۸۹، ص ۱۲۴.
۴. سبحانی، حسن و درودیان، حسین، ارزیابی انتقادی رویکردهای موجود در هستی‌شناسی پول، اقتصاد اسلامی، شماره ۵۷، ۱۳۹۴، ص ۱۱۴.

یکی از علل مهم مخالفت برخی دولت‌ها با این فناوری و پول محسوب کردن دارایی مجازی، حفظ اقتصاد ملی و پایه پولی و ارزی داخلی آن‌ها است.

۲.۳. امکان تطبیق قوانین ایران بر دارایی مجازی به‌مثابه پول

بر اساس نظام‌های پولی و ارزی کشورها، واحدهای پولی قابل مبادله از سوی نهادهای مرکزی همچون بانک مرکزی و به دستور و مطابق با سیاست‌های پولی آن کشور تولید و منتشر می‌شوند که در قوانین ایران نیز این موضوع صادق است. در بند «الف» ماده ۳ قانون پولی و بانکی مصوب ۱۳۵۱ مقرر شده «امتیاز انتشار پول رایج کشور در انحصار دولت است و این امتیاز با رعایت مقررات این قانون منحصرأً به بانک مرکزی ایران واگذار می‌شود». همچنین، بند «الف» ماده واحده قانون اجازه تأسیس بانک‌های غیردولتی مصوب ۱۳۷۹، سیاست‌گذاری پولی، اعتباری، ارزی، چاپ اسکناس، ضرب سکه، حفظ ذخایر ارزی، نظارت بر بانک‌ها و صدور مجوز فعالیت بانکی را جزو وظایف دولت دانسته است. بنابراین، مطابق با قوانین عام پولی و بانکی ایران، برای اینکه مالی، خاصیت پولی داشته باشد، باید از سوی شورای عالی پول و اعتبار و بانک مرکزی به‌مثابه پول شناسایی شود. آیا بر اساس قانون خاصی این شناسایی در خصوص دارایی مجازی صورت گرفته است؟ در پاسخ باید گفت وضعیت این قسم از مبادلات تاکنون به‌نحو صریح مشخص نشده است و در وضعیت فعلی قانون‌گذاری در فضای داخلی نمی‌توان برای دارایی مجازی، ماهیت پولی قائل شد و مادامی‌که حاکمیت، دارایی مجازی را به‌مثابه ابزار پولی شناسایی نکند، نمی‌توان به آن رسمیت قانونی اعطا کرد.

۲.۴. رویکرد پولی راجع به ماهیت حقوقی دارایی مجازی در حقوق تطبیقی

برخی کشورها از طریق تصویب مقررات، به‌صورت صریح یا ضمنی، مبادرت به پذیرش دارایی مجازی در نظام‌های حقوقی خود به‌مثابه پول کرده‌اند. در کشور سوئیس، نهاد تنظیم‌کننده مستقل بازارهای مالی در این کشور^۱ در فوریه ۲۰۱۸ دستورالعمل دارایی مجازی را برای ارائه اطلاعات به فعالان بازار در خصوص چارچوب نظارتی منتشر کرد که در سال ۲۰۱۹ اصلاح شد. در این دستورالعمل، سه نوع دارایی مجازی به رسمیت شناخته شده است: ۱- توکن‌های پرداخت؛

1. Swiss Financial Market Supervisory Authority (FINMA)

۲- توکن‌های سودمند؛^۳ توکن‌های دارایی. رویکرد کلی این دستورالعمل، پذیرش توکن‌های دارایی همچون اوراق بهادار است؛ لیکن با سایر توکن‌های مبتنی بر بلاک‌چین همانند پول رفتار می‌شود. بنابراین، رویکرد عمده در خصوص دارایی مجازی در کشور سوئیس، رویکرد پولی است.^۱ کشور مکزیک نیز از جمله کشورهایی است که رویکرد پولی در خصوص دارایی دیجیتال در آن رویکرد غالب است.^۲ بانک مرکزی مکزیک، در مارس ۲۰۱۹ مقرراتی را پیشنهاد کرد که طبق آن، دارایی‌های مجازی به کار رفته از سوی مؤسسات فناوری مالی مجاز می‌شوند.^۳ در فرانسه نیز در سال ۲۰۱۹ پارلمان این کشور برنامه اقدام برای رشد و تحول تجارت^۴ را به تصویب رساند که مقرراتی راجع به دارایی‌های مجازی ایجاد کرد. این مقرر در خصوص ماهیت حقوقی دارایی مجازی مقررهای ندارد، اما در مارس ۲۰۲۰، دادگاه تجارت فرانسه حکم داد که ارزشهای رمزنگاری به منزله یکی از اقسام دارایی مجازی، پول هستند.^۵

۳. تحلیل ماهیت حقوقی دارایی مجازی به مثابه اوراق بهادار

در این قسمت به بررسی رویکرد اوراق بهادار محسوب کردن دارایی مجازی و امکان تطبیق آن بر اساس مقررات موجود در این خصوص در نظام حقوقی ایران خواهیم پرداخت.

۳.۱. بررسی اوصاف دارایی مجازی و اوصاف اوراق بهادار

در تعریف اوراق بهادار گفته شده «ورقه با ارزش و قابل مبادله‌ای است که به جهت اعتبار دولت یا سندیت از یک دارایی فیزیکی (مشهود) ارزش مبادلاتی پیدا کرده است.»^۶ به عبارت

1. FINMA, **Supplement to the Guidelines 1** (Sept. 11, 2019), <https://www.finma.ch/en/~media/finma/dokumente/dokumentencenter/myfinma/1bewilligung/fintech/wegleitungstable-coins.pdf?la=en>. see also: FINMA Publishes 'Stable Coin' Guidelines (Sept. 11, 2019), available at: <https://www.finma.ch/en/news/2019/09/20190911-mm-stable-coins> (last visited on 10/03/ 2022)

2. Guerra, Mexico: **Amendment to Anti-Money Laundering Law Pertaining to Cryptocurrencies**, L. Libr. Cong. (May 22, 2018), available at: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/mexico-amendment-to-anti-money-laundering-law-pertaining-to-cryptocurrencies/>. last visited on 29/07/2022)

3. **Central Bank of Mexico's New Guidelines Will Not Result in a Crypto Ban**, Merkle (Mar. 15, 2019), available at: <https://themerkle.com/central-bank-of-mexicos-new-guidelines-will-not-result-in-a-crypto-ban/> (last visited on 14/05/ 2020)

4. PACTE

5. Adrian Zmudzinski, **French Commerce Court Likens Bitcoin to Currency in Recent Ruling**, *Cointelegraph* (Mar. 6, 2020), available at: <https://cointelegraph.com/news/french-commerce-court-likens-bitcoin-to-currency-in-recent-ruling/>. (last visited on 07/04/ 2022)

ع. گلریز، حسن، *بورس اوراق بهادار*، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۴، ص ۳۶.

دیگر، اوراق بهادار، یک ابزار مالی دارای ارزش پولی است که قابلیت تبدیل به پول نقد و قابلیت نقل و انتقال دارد و دارنده آن دارای حقوق مشخص است و می‌توان اوصاف زیر را برای اوراق بهادار در نظر گرفت:

۱. ابزار مالی هستند و در گروه دارایی‌های مالی جای می‌گیرند؛
 ۲. دارای ارزش پولی هستند و می‌توان در مبادلات از آن‌ها همچون ابزار پرداخت استفاده کرد؛
 ۳. قابلیت تبدیل شدن به پول را دارند و عموماً به سهولت قابل نقل و انتقال و مبادله هستند؛
 ۴. حاکی از حقوق و امتیاز مشخصی برای دارنده آن است که به آن شخص، حق مالکیت در اموال یا مشارکت در سرمایه‌گذاری و ... را اعطا می‌کند.
- حال به تحلیل تطابق اوصاف اوراق بهادار و اوصاف دارایی مجازی با توجه به راهنمای ۲۰۱۹ گروه ویژه اقدام مالی می‌پردازیم؛

الف) نمایش دیجیتالی ارزش - یکی از اوصاف دارایی مجازی، دیجیتالی بودن آن است که در تعاریف صورت گرفته، با عنوان «بازنمایی دیجیتالی ارزش» از آن یاد می‌شود. این وصف در خصوص اوراق بهادار نیز صدق می‌کند؛ چراکه امروزه عمدتاً گواهی اوراق بهادار به صورت الکترونیکی صادر می‌شود و دیگر روش سنتی صدور گواهی کاغذی چندان مرسوم نیست. این وصف مهم‌ترین ویژگی مشترک اوراق بهادار و دارایی مجازی است.

ب) قابلیت مبادله - یکی از اوصاف دارایی‌های مجازی این است که می‌توان آن‌ها را به صورت دیجیتالی معامله یا منتقل کرد که این وصف در خصوص اوراق بهادار نیز عیناً صدق می‌کند. اگرچه در خصوص برخی اوراق بهادار مانند سهام بانام، حسب ماده ۴۰ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از مقررات قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷، نقل و انتقال آن باید در دفتر مربوط به این گونه سهام به ثبت برسد، در خصوص سایر اقسام اوراق بهادار، این الزام دیده نمی‌شود. امروزه، عمده اوراق بهادار و قسم شایع آن، یعنی سهام شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار، به صورت الکترونیکی منتقل می‌شود؛ بنابراین، از این حیث نیز بین اوراق بهادار و دارایی مجازی مطابقت وجود دارد.

ج) وسیله پرداخت و سرمایه‌گذاری - امروزه می‌توان از دارایی مجازی همچون ابزاری جهت پرداخت در مبادلات استفاده کرد و گروه ویژه اقدام مالی نیز در توصیه‌نامه ۲۰۱۹ خود

صراحتاً به قابلیت استفاده از دارایی مجازی برای اهداف پرداخت و سرمایه‌گذاری اشاره می‌کند. این کارکرد دارایی مجازی، می‌تواند در خصوص اوراق بهادار نیز صدق کند؛ یعنی استفاده از اوراق بهادار به‌مثابه وسیله مبادله؛ بدین‌نحو که با استفاده از اوراق بهادار، کالا و خدمت را خریداری می‌کنند یا اگر کالا و خدمتی فروخته می‌شود، در مقابل آن اوراق بهادار دریافت می‌کنند.

در نتیجه، می‌توان گفت که دارایی مجازی از حیث کارکردی، شباهت زیادی به اوراق بهادار دارد. این موضوع برخی کشورها را بر آن داشته تا مقررات مربوط به اوراق بهادار را در خصوص دارایی‌های مجازی اعمال کنند؛ لیکن امکان پذیرش این قسم از دارایی‌ها به‌مثابه اوراق بهادار در نظام حقوقی ایران نیازمند بررسی است.

۳.۲. امکان تطبیق قوانین ایران بر دارایی مجازی به‌مثابه اوراق بهادار

در این بخش، به بررسی امکان اعمال قانون بازار بورس اوراق بهادار و قانون تجارت الکترونیکی بر دارایی‌های مجازی خواهیم پرداخت.

۳.۲.۱. جایگاه دارایی مجازی در قانون بازار بورس اوراق بهادار

در ماده ۲۴ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴ آمده است: «اوراق بهادار هر نوع ورقه یا مستندی است که متضمن حقوق مالی قابل نقل و انتقال برای مالک عین و یا منفعت آن باشد. شورا اوراق بهادار قابل معامله را تعیین و اعلام خواهد کرد.» طبق این قانون، شورای عالی بورس و اوراق بهادار از این اختیار برخوردار خواهد بود که در صورت پذیرش دارایی مجازی در حقوق ایران، دارایی‌های مجازی قابل تبدیل به پول دنیای واقعی را همچون ابزار مالی طبقه‌بندی کند. در این صورت، امور مربوط به سیاست‌گذاری مربوط به سرمایه‌گذاری در دارایی‌های مجازی در حوزه اختیارات این شورا قرار خواهد گرفت. با این رویکرد، می‌توان دارایی مجازی را نوعی سند بهادار دیجیتال دانست و قانون‌گذاری آن را مستند به قانون فوق‌الذکر به شورای عالی بورس واگذار کرد. با وجود این، باید توجه کرد که این رویکرد در حال حاضر در خصوص همه اقسام دارایی‌های مجازی ممکن است پذیرفتنی نباشد و نمی‌توان همه اقسام دارایی‌های مجازی اوراق بهادار را در چارچوب یک قاعده کلی تلقی کرد؛ لیکن می‌توان یکی از اقسام شایع آن‌ها، یعنی توکن‌های صادره در عرضه اولیه شرکت‌ها و کسب‌وکارها را در صورتی

که از نوع توکن‌های بهادار باشد، با مفهوم اوراق بهادار مطابقت داد و از جمله آن محسوب کرد؛ همچنان که در پیش‌نویس دستورالعمل منتشره بانک مرکزی در سال ۱۳۹۷ تحت عنوان «الزامات و ضوابط حوزه رمزارزها»، این نوع رمزارزها ورقه بهادار تلقی شده و از قوانین بورس تبعیت کرده است. در حقیقت، خریدار این توکن‌ها در پروژه سرمایه‌گذاری می‌کنند و در سود حاصل از آن سهیم می‌شوند.

۳.۲.۲. جایگاه دارایی مجازی در قانون تجارت الکترونیک

شاید بتوان گفت دارایی‌های مجازی با توجه به آنکه فاقد جنبه فیزیکی هستند و وجود و اعتبار آن‌ها در فضای مجازی محقق می‌شود، از جنس «داده پیام» هستند. به عبارت دیگر، دارایی‌های مجازی به لحاظ محتوا و ماهیت، چیزی بیش از «داده» و «اطلاعات» نیستند که با زبان ریاضی و با استفاده از تکنیک‌های رمزنگاری خلق می‌شوند. به همین دلیل است که گاهی از آن‌ها به «دارایی دیجیتال» تعبیر می‌شود. بنابراین، دارایی‌های مجازی را می‌توان طبق بند الف ماده ۲ قانون تجارت الکترونیک، نوعی داده پیام دانست. این بند مقرر می‌دارد: «داده پیام هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهومی است که با وسایل الکترونیکی، نوری یا فناوری‌های جدید اطلاعات، تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود.» در صورت پذیرش این رویکرد، بدین علت که این دارایی‌ها از جنس داده پیام هستند و با عنایت به اینکه شناسایی داده پیام‌ها و سیستم اطلاعاتی مطمئن، نقش بسیار مهمی در مبادلات و تجارت الکترونیک ایفا می‌کند، بدین طریق می‌توان مبادلات مربوط به دارایی مجازی را مشمول قانون تجارت الکترونیک دانست؛ لیکن این رویکرد تا زمانی که قانون‌گذار صریحاً آن را نپذیرد، قابلیت تسری به دارایی مجازی را نخواهد داشت.

۳.۳. رویکرد اوراق بهادار راجع به ماهیت حقوقی دارایی مجازی در حقوق تطبیقی

از میان کشورهای که دارایی مجازی را همچون اوراق بهادار پذیرفته‌اند، ایالات متحده آمریکا پیشگام بوده است. در این کشور، کمیسیون بورس و اوراق بهادار بر اساس دو قانون اوراق بهادار^۱ و قانون مبادله^۲ به تنظیم مقررات مرتبط با اوراق بهادار می‌پردازد و اگر دارایی مجازی

1. Securities Act
2. change Act

خاصی در قالب اوراق بهادار طبقه‌بندی شود، معاملات یا معاملات مربوط به آن دارایی مجازی تابع الزامات این قوانین خواهد بود.^۱ در سال ۲۰۱۹، کمیسیون مذکور به چندین ناشر اجازه داده است تا دارایی‌های مجازی متناسب با چارچوب قانونی عرضه اوراق بهادار را ارائه دهند که در این صورت، اگر دارایی مجازی خاصی به‌مثابه اوراق بهادار تعیین شود، مشمول مقررات مذکور قرار می‌گیرد.^۲ در ژاپن، آژانس خدمات مالی^۳ بر اساس دستورالعمل ۲۰۱۹ گروه ویژه اقدام مالی، قانون خدمات پرداخت و قانون مبادله ابزارهای مالی را در سال ۲۰۱۹ اصلاح کرد.^۴ این اصلاحات که چگونگی گنجاندن راهنمایی‌های جدید گروه ویژه اقدام مالی در طرح‌های نظارتی ملی را نشان می‌دهد،^۵ دارایی مجازی را به‌منزله شکل قانونی پرداخت به رسمیت شناخت و اصطلاح «ارز مجازی» را با اصطلاح «دارایی رمزنگاری» جایگزین کرد.^۶ در مارس ۲۰۱۹، آژانس خدمات مالی ژاپن اصلاحات دیگری را در قانون خدمات پرداخت ارائه داد که در اصلاحات مذکور، توکن بهادار همچون اوراق بهادار طبقه‌بندی می‌شود و از این رو، توکن‌ها قانونی هستند.^۷

۴. حلیل ماهیت حقوقی دارایی مجازی به‌مثابه کالا

محصولات و مواد مختلفی که تولیدکننده به بازار عرضه کند و در برابر دریافت پول، یکی از نیازهای انسان را تأمین و رفع کند، «کالا» نام دارد.^۸ در قوانین ایران از کالا تعریفی ارائه نشده

1. iancarlo.C, **Regulators are Looking at Cryptocurrency**, Commentary (Jan. 24, 2018), available at: <https://www.wsj.com/articles/regulators-are-looking-at-cryptocurrency-1516836363>. / (last visited on 07/11/ 2021)

2. **ess Release, SEC, SEC Charges Former Bitcoin-Denominated Exchange and Operator with Fraud** (2018). available at: <https://www.sec.gov/news/press-release/2018-23/>. (last visited on 06/11/2020)

3. Financial Services Agency FSA)

4. ishashi.O., **Japan Hopes to Set Global Crypto Law Benchmark with Latest Regulatory Update**, *Cointelegraph* (June 5, 2019), available at: <https://cointelegraph.com/news/japan-hopes-to-set-global-crypto-law-benchmark-with-latest-regulatory-update>(last visited on 14/10/ 2020)

5. elms.k, **Japan to Provide G20 With Solution for Crypto Regulation**, (Apr.23, 2019), available at: <https://news.bitcoin.com/japan-g20-cryptocurrency-regulation/> 21(last visited on 19/02/2022)

6. ichael.S and Nathan.A, **Virtual Currency Rrgulation Review**, London: Published in the United Kingdom by Law Business Research 2020: 64.

7. **mentment to Payment Services Act and Financial Instruments and Exchange Act; Regulatory Approaches to Cryptoassets**: Japan, Library of Congress (2020), available at: <https://www.loc.gov/law/help/cryptoassets/japan.php>. (last visited on 08/02/ 2021)

۸. دادگر، یدالله، *مبانی علم اقتصاد*، قم: انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۸۶، ص ۸۷.

است، لیکن می‌توان گفت کالا دو وصف عمده دارد: قابلیت لمس و قابلیت جابه‌جایی. بنابراین، برای کالا محسوب کردن دارایی مجازی، بررسی این دو وصف ضروری است.

۴.۱. ملموس بودن کالا

معیار ملموس بودن برای تعیین کالا مهم است.^۱ ملموس بودن معمولاً به این صورت تعریف می‌شود که «دارای فرم فیزیکی باشد یا توانایی درک شدن به وسیله حواس را داشته باشد.»^۲ این مفهوم در بحث فعلی نقش بسزایی دارد. حتی می‌توان گفت که ملموس بودن مانع اصلی برای طبقه‌بندی دارایی مجازی به مثابه کالا است. مفهوم واضح این تصمیم این است که برای اینکه با دارایی مجازی همچون کالا رفتار شود، باید در محیطی ملموس موجود باشد؛ لیکن به نظر می‌رسد که اگرچه نوعی ملزومات ملموس در واقع برای کالا محسوب شدن یک شیء لازم است، به دلیل توسعه روزافزون فضای دیجیتال و شکل‌گیری اقسام دارایی‌ها و کالاهای جدیدی در این محیط، ضروری است مفهوم حقوقی ملموس بودن کالا، به‌منظور مطابقت با عصر دیجیتال به‌روز شود.

۴.۲. قابلیت جابه‌جایی کالا

قابلیت جابه‌جایی محصول، معیار مناسبی برای قابلیت وارد کردن آن در طبقه‌بندی کالاها برای اهداف فروش است. شیء در صورتی کالا محسوب می‌شود که قابل جابه‌جایی باشد. قابلیت جابه‌جایی مستقیماً مربوط به نیاز تحویل کالا پس از فروش است و تحویل نیز به معنای انتقال اختیاری تصرف مالکیت از یک شخص به شخص دیگر است.^۳ در مقررات مربوط به بیع کالا نیز از جمله مقررات کنوانسیون بین‌المللی بیع کالا، اگرچه صریحاً لازم نیست که برای کالا بودن، شیء منقول باشد، اما مفاد مختلف آن بیانگر وجود واقعی چنین الزامی است.^۴

1. Smith. F and Woods. L, "A Distinction without a Difference: Exploring the Boundary between Goods and Services in the World Trade Organization and the European Union", *Columbia Journal of European Law*, 12 (1). 2005: 1-51.

2. Black. H.C, **Black's Law Dictionary**, London:, West Group, Minnesota, 1991:1456

3. Ziegel.J. and Samson.C, **Report to the Uniform Law Conference of Canada on Convention on Contracts for the International Sale of Goods**, Toronto: publisher not identified, 1981:154

4. Honnold. J, **Uniform Law for International Sales Under the 1980 United Nations Convention**, London: Kluwer Law International, 2009:51

۴.۳. امکان تطبیق قوانین ایران بر دارایی مجازی به مثابه کالا

در حقوق ایران، تعریفی از کالا در قوانین و مقررات وجود ندارد، لیکن همان گونه که گفته شد، ملموس بودن و قابلیت جابه‌جایی، دو معیار اصلی کالا محسوب کردن شیء است؛ در حالی که وصف عمده دارایی مجازی، ناملموس بودن آن است. از سوی دیگر، نقل و انتقال کالا عمدتاً مشمول مقررات بیع می‌شود و چنانچه دارایی مجازی را کالا محسوب کنیم، باید مشمول مقررات بیع قرار گیرد؛ در حالی که بدیهی است هیچ‌یک از قوانین مربوط به بیع کالا تا قبل از ظهور مفهوم دارایی مجازی، قصد نداشته‌اند بر معاملات مربوط به دارایی مجازی حکومت کنند. بنابراین؛ این ادعا که قوانین بیع مرسوم برای حکومت بر معاملات دارایی مجازی کفایت ندارند، چندان عجیب نیست. عمده ایراد نیز این است که قواعد حاکم بر بیع کالا بر معیارهایی مانند تسلیم مبیع، معین بودن مورد معامله و ... استوار است که تناسبی با معاملات مربوط به دارایی مجازی ندارد. بنابراین، این رویکرد در حقوق ایران پذیرفتنی نخواهد بود.

۴.۴. رویکرد کالا راجع به ماهیت حقوقی دارایی مجازی در حقوق تطبیقی

در انگلستان، گروهی ویژه با مرجع راهبردی امور مالی انگلستان^۱، خزانه‌داری انگلستان و بانک انگلیس در مارس ۲۰۱۸ تشکیل شد که سیاست‌ها و پیامدهای نظارتی بلاک‌چین و مجموعه‌های رمزنگاری و همچنین فرصت‌ها و خطرات آن‌ها را ارزیابی می‌کند.^۲ این نهاد در آوریل ۲۰۱۸ بیانیه‌ای صادر کرد که مطابق آن، ارزشهای رمزنگاری شده به مثابه «ارز» یا «کالا» شناخته شدند. در سال ۲۰۱۹، نهاد مذکور با انتشار بیانیه‌ای با عنوان «ضمیمه ۲۲/۱۹: دستورالعمل‌های مرتبط با دارایی‌های مجازی»، دارایی‌های دیجیتال را به سه دسته اصلی تقسیم کرد: توکن‌های اوراق بهادار، توکن‌های پول الکترونیکی و توکن‌های غیرقانونی (از جمله توکن‌های مبادله‌ای).^۳ بنابراین، اگرچه در حقوق انگلستان در ابتدای شکل‌گیری مفهوم ارزشهای رمزنگاری شده، رویکرد غالب تقسیم‌بندی آن‌ها در گروه ارز یا کالا بوده است؛ به تدریج با توسعه

1. Financial Conduct Authority (FCA)

2. FCA, **Guidance on Cryptoassets: Feedback and Final Guidance to CP 19/3 (2019)**, available at: <https://www.fca.org.uk/publication/policy/ps19-22.pdf>. (Last Updated: 24 Sept 2020). (last visited 17/01/ 2021)

3. Cryptocurrency Derivatives: **FCA Statement on the Requirement for Firms Offering Cryptocurrency Derivatives to be Authorised**, FCA (2019), available at: <https://www.fca.org.uk/news/statements/cryptocurrency-derivatives> (last visited on 14/09/ 2021)

مطالعات دربارهٔ ارزشهای رمزنگاری شده و شکل‌گیری مفهوم دارایی مجازی، این نوع دارایی را عمدتاً در زمرهٔ اوراق بهادار تلقی کرده و از رویکرد کالامحوری فاصله گرفته است.

۵. تحلیل ماهیت حقوقی دارایی مجازی به مثابه مال

در فرهنگ لغت، «مال» به «آنچه در ملک باشد، آنچه ارزش مبادله داشته باشد، دارایی و خواسته»^۱ تعریف شده است و حقوق‌دانان تعاریف متعددی از مال ارائه کرده‌اند. برخی در تعریف مال صرفاً بر معیار ارزش داشتن آن تأکید کرده‌اند؛^۲ برخی دیگر، علاوه بر ارزش داشتن مال، قابلیت دادوستد را نیز در تعریف آن ملحوظ کرده‌اند؛^۳ در نظر برخی نیز، مفهوم مال از مفاهیم انتزاعی است که از تحلیل روانی و عرف و بنای عقلا و کشف ارتکازات ذهنی آن‌ها در خصوص اشیا خارجی ناشی می‌شود.^۴ با عنایت به تعاریف مذکور می‌توان گفت هر چیزی که قابل تملک و مبادله یا تقویم به وجه رایج کشور و دارای ارزش اقتصادی باشد، مال محسوب می‌شود.

۵.۱. بررسی اوصاف دارایی مجازی و اوصاف مال

بین سه اصطلاح «شیء»، «مال» و «ملک»، تفاوت وجود دارد. «مال» عبارت است از هر چیزی که مفید و قابل اختصاص یافتن به شخص باشد. «ملک» عبارت است از هر شیئی که در تصرف و سلطهٔ شخص باشد؛ اما از «شیء» تعریفی به عمل نیامده که شاید دلیلش بدیهی بودن مفهوم آن است؛ لیکن واژهٔ «چیز» معادل آن محسوب می‌شود. در گذشته، واژهٔ «مال» ویژهٔ کالای مادی بود، ولی در طول زمان و در روابط بین اشخاص، معانی مختلفی به خود گرفته و عرف، تعیین‌کنندهٔ معنای مال شده است؛ به‌گونه‌ای که عرف معنی مال را از معنای لغوی آن فراتر برده است و امروزه منفعت و حقوق مبادله‌پذیر را نیز مال می‌دانند. بسیاری از ارزش‌های مالی غیرمادی مثل علائم تجاری و مالکیت‌های فکری بعضاً دارای ارزش بیشتری از اموال مادی هستند.^۵

۱. معین، محمد، *فرهنگ فارسی*، جلد سوم، تهران: نشر امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۹، ص ۵۱۴.

۲. شهیدی، مهدی، *تشکیل قراردادها و تعهدات*، تهران: مجد، ۱۳۸۹، ص ۲۸۴.

۳. امامی، سیدحسن، *حقوق مدنی*، جلد اول، تهران: کتاب‌فروشی اسلامیة، ۱۳۸۷، ص ۱۹.

۴. مطهری، مرتضی، *نظری به نظام اقتصادی اسلام*، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۸، ص ۱۳۰.

۵. کاتوزیان، ناصر، *قواعد عمومی قراردادها*، جلد دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۰، ص ۳۸۲.

در خصوص مال محسوب کردن دارایی مجازی، با توجه به مفهوم مال در حقوق ایران، باید گفت در صورتی می‌توان این دارایی‌ها را مال محسوب کرد که مفید و قابل اختصاص یافتن به شخص باشد. در خصوص وصف قابلیت اختصاص به اشخاص، درباره این دارایی‌ها تردیدی نیست، ولی مفید بودن آن‌ها ممکن است محل تردید باشد. در خصوص وصف مفید بودن برای تلقی شدن شیء به مثابه مال، باید گفت مفید بودن هر چیزی از این نظر است که نیازی از انسان، خواه مادی یا معنوی را برآورده کند؛ حال آنکه درباره دارایی‌های مجازی، ممکن است گفته شود نیازی از انسان را برآورده نمی‌کنند.

در پاسخ به استدلال فوق می‌توان گفت اگرچه در خصوص دارایی مجازی در حال حاضر نمی‌توان ارزش ذاتی قائل شد، اما بدین علت که این دارایی‌ها مانند اسکناس و پول‌های فیات می‌توانند همچون وسیله‌ای برای رفع نیازهای انسان به کار روند، ارزش اعتباری دارند و مال قلمداد می‌شوند. علاوه بر این، مال مفهومی نسبی است و برحسب زمان و مکان مفهوم آن متغیر خواهد بود؛ اما به‌طور کلی، به هر چیزی که ارزش اقتصادی دارد یا حقوقی که قابلیت استفاده و بهره‌برداری از مال را داشته باشد، اطلاق می‌شود. بنابراین، با توجه به اینکه در معیار ارزش اقتصادی، منفعت عقلایی و مشروع کفایت می‌کند، به جهت مقبولیت دارایی مجازی در جوامع، می‌توان گفت این قسم دارایی‌ها دارای ارزش اقتصادی تلقی می‌شوند و مالیت دارند.

۵.۲. جایگاه دارایی مجازی در طبقه‌بندی اموال

در صورتی که دارایی مجازی را مال بدانیم و برای آن مالیت قائل شویم، این نکته که در کدام طبقه‌بندی اموال قرار می‌گیرد، از اهمیت برخوردار است. اگرچه به استناد مفاد مواد ۱۱ به بعد قانون مدنی در یک تقسیم‌بندی کلی، مال به اموال منقول و اموال غیرمنقول تقسیم می‌شود؛ لیکن تقسیم‌بندی‌های دیگری از مال نیز می‌توان ارائه داد؛ از جمله تقسیم مال به اموال عینی (مادی) و اعتباری (غیرمادی). در تعریف مال مادی گفته شده «مالی است که با ابعاد مادی یا حداقل پایگاه ملموس و قابل احساس مادی دارد. این اموال فضا را اشغال می‌کنند و دارای طول و عرض هستند، مانند میز، ماشین و خانه».^۱ اموال غیرمادی، اموالی هستند که وجود مادی در

۱. محمدی، پژمان و اسدی، روح‌الله، **ماهیت انتقال مالکیت اموال غیرمادی غیرفکری**، پژوهش حقوقی، شماره ۱، ۱۳۹۱، ص ۵.

خارج ندارند؛ ولی جامعه به وجود آنها اعتبار داده و قانون آنها را شناخته است، مانند حق تألیف.^۱ بنابراین، لازم نیست مال حتماً محسوس و مادی باشد، زیرا ممکن است اموال غیرمادی و ناملموس نیز از منظر عرف ارزش اقتصادی داشته باشند و دادوستد شوند.^۲

در نتیجه، چنانچه از تقسیم‌بندی سنتی خارج شویم و بتوانیم اموال را به دو گروه اموال مادی و اموال غیرمادی تقسیم کنیم، می‌توان دارایی مجازی را در گروه اموال غیرمادی قرار داد. اموال غیرمادی را نیز می‌توان به دو گروه اموال فکری و اموال غیرفکری تقسیم کرد که باید دارایی مجازی را در گروه اموال غیرفکری طبقه‌بندی کرد. با این رویکرد، می‌توان دارایی مجازی را نوعی مال دانست که به شکل منفعت و خدمات در جامعه برای تسهیل در مبادلات و انتقال ارزش و سرمایه‌گذاری در جریان است.

۵.۳. امکان تطبیق قوانین ایران بر دارایی مجازی به مثابه مال

در قوانین ایران، تا قبل از تصویب قانون مبارزه با پول‌شویی، تعریفی در قوانین از واژه مال وجود نداشته است؛ لیکن در بند «ب» ماده یک قانون مبارزه با پول‌شویی اصلاحی ۱۳۹۷ و بند ۳۲ ماده یک آیین‌نامه اجرایی قانون مبارزه با پول‌شویی، «مال، هر نوع دارایی، وجوه یا منابع اقتصادی اعم از مادی یا غیرمادی، محسوس یا نامحسوس، منقول یا نامنقول، نقد یا غیرنقد، مشروع یا غیرمشروع و هر نوع منفعت یا امتیاز مالی یا وجوه اعم از نقد و غیرنقد و همچنین کلیه اسناد قانونی مبین حق اعم از کاغذی یا الکترونیکی نظیر اسناد تجاری، سهام، یا اوراق بهادار»، تعریف شده است. در خصوص اینکه آیا دارایی‌های مجازی در چارچوب تعریف مذکور قرار می‌گیرند یا خیر، تاکنون نظر صریحی نه از سوی حقوق‌دانان و نه از سوی قانون‌گذار ابراز نشده و این موضوع موجب ابهاماتی بر امکان شمول تعریف مذکور بر دارایی مجازی شده است؛ لیکن به نظر می‌رسد با توجه به اطلاق تعریف فوق، بتوان دارایی مجازی را در گروه اموال مذکور در این ماده قرار داد.

۱. انصاری، علی و ذوالفقاری، سهیل، **توثیق اموال غیرمادی در حقوق ایران**، مطالعات فقه و حقوق، سال ۴، شماره ۶، ۱۳۹۸، ص ۸۸.

۲. محمودی، اصغر، **ماهیت حقوق مالکیت فکری و جایگاه آنها در حقوق اموال**، دانش حقوق مدنی، شماره ۲، پاییز ۱۳۹۱، ص ۱۰۰. همچنین ر.ک: داراب‌پور، مه‌راب، **حقوق اموال و مالکیت؛ تصرف و وقف**، تهران: جنگل، ۱۳۹۱، ص ۲۹.

علاوه بر قانون مبارزه با پول‌شویی که می‌توان از تعریف مال در آن، برای مال محسوب کردن دارایی مجازی استفاده کرد، برخی از مقررات قانون مدنی را نیز می‌توان برای پذیرش این رویکرد به کار برد. برای مثال، در ماده ۱۰ قانون مدنی مقرر شده، اراده طرفین معامله در صورتی که مخالف با قوانین آمره و شرع مقدس نباشد، برای طرفین الزام‌آور و دارای ضمانت اجرای توافق‌شده بین طرفین است. با عنایت به اینکه معامله دارایی‌های مجازی میان کاربران به‌مرور زمان هنجارهایی را در عرف با خود به همراه می‌آورد و به نسبت هر جامعه تا زمانی که از چارچوب قانونی و شرعی آن خارج نشود، به رسمیت شناخته خواهد شد، لذا بر اساس اصل آزادی اراده که در قوانین مدنی همه کشورهای گنجانده شده است، تعیین مبیع و ثمن به اراده طرفین قرارداد واگذار شده و با تبعیت از این اصل می‌توان چنین برداشت کرد که هر زمان دارایی‌های مجازی در جایگاه هر یک از مبیع و ثمن در قراردادی گنجانده شود، مفاد آن قرارداد همانند سایر قراردادها لازم‌الاجرا است. با این تحلیل و بر اساس ماده ۱۰ قانون مدنی، دارایی مجازی را می‌توان مال محسوب کرد که در چارچوب مقررات قانون مذکور، قابلیت مبادله خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه دارایی‌های مجازی دارای وجوه مختلفی هستند، یعنی هم‌زمان هم کارکردهای انتقال وجه و هم کارکردهای کالای سرمایه‌ای را دارند و ممکن است افرادی از قابلیت‌های فنی دارایی‌های مجازی برای پول‌شویی، سفته‌بازی یا فرار مالیاتی استفاده کنند، شناخت دقیق ماهیت حقوقی دارایی‌های مجازی، قانون‌گذار را در تدوین قوانین متناسب و کاربردی رهنمون می‌سازد؛ لیکن به دلیل تنوع اقسام دارایی مجازی، تعیین ماهیت برای همه اقسام آن دشوار می‌نماید و برای تمام آن‌ها نمی‌توان ماهیتی یکسان قائل بود و شناخت صحیح، مستلزم تفکیک دارایی‌های مجازی و بررسی جداگانه آن‌ها است. با بررسی رویکردهای موجود در خصوص ماهیت دارایی مجازی و تطبیق آن با مقررات موجود در نظام حقوقی ایران، می‌توان گفت اگرچه این قسم از دارایی‌ها را می‌توان گونه‌ای از اموال دانست که ذاتی غیرمادی و ناملموس دارند و در اجتماع و اقشار مردم از ارزش مبادله‌ای برخوردار هستند و در مال بودن آن‌ها تردیدی وجود ندارد و مالیت آن‌ها، هم در عرف و هم مطابق شرع پذیرفتنی است؛ لیکن قانون‌گذار می‌تواند این قسم از اموال را بسته به نوع و کارکردی که دارند، به‌مثابه دارایی دیجیتال یا پول یا اوراق بهادار شناسایی کند.

با عنایت به آنچه در این نوشتار در خصوص دارایی مجازی بیان شد، باید گفت با توجه به استقبال از این قسم دارایی‌ها در نظام‌های حقوقی، امروزه قواعد حاکم این نوع دارایی در دنیا نزدیک به مرز بلوغ است و قانون‌گذاری و توجه به آن‌ها در سطح جهانی و کارگروه ویژه اقدام مالی، نشان‌دهنده آن است که این دارایی‌ها نزدیک‌تر از همیشه به چرخه مبادلات هستند؛ لذا ضروری است در ایران نیز همگام با جامعه جهانی، دارایی مجازی همچون موضوعی مهم مورد شناسایی حقوقی قرار گیرد. اگرچه این شناسایی تاکنون در ایران به‌طور ناقص و بدون دخالت قانون‌گذار صورت گرفته و به انتشار چند اطلاعیه و مصوبه در زمینه رمارزها اکتفا شده، ضروری است مجلس شورای اسلامی در جایگاه قانون‌گذار رسمی کشور، قانون جامع و کاملی را تدوین و تصویب کند تا اولاً، وضعیت حقوقی مبادلات مربوط به دارایی‌های مجازی مشخص شود و ثانیاً، فعالان این حوزه، با تکالیف و حقوق خود آشنا شوند. ضروری است در این قانون، اقسام مختلف دارایی‌های مجازی از یکدیگر تفکیک و ماهیت و آثار حقوقی هر حوزه به تفکیک مشخص شود و قواعد حاکم بر آن‌ها بر اساس مبانی فقهی و حقوقی حاکم بر نظام حقوقی ایران تبیین شود؛ لیکن تا زمان تصویب چنین قانونی، می‌توان این قسم از دارایی‌ها را در گروه اموال قرار داد.

منابع

الف) منابع فارسی

کتاب‌ها:

۱. امامی، سیدحسین، *حقوق مدنی*، جلد اول، تهران: کتاب‌فروشی اسلامیة، ۱۳۸۷.
۲. جعفری لنگرودی، محمدجعفر، *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، جلد سوم، تهران: گنج دانش، ۱۳۸۸.
۳. خلیلی پاچی، عارف، *ارزهای مجازی (جهانی‌شدن بزهکاری و سیاست جنایی)*، تهران: میزان، ۱۴۰.
۴. دادگر، یدالله، *مبانی علم اقتصاد*، قم: انتشارات بوستان کتاب، ۱۳۸۶.
۵. داراب‌پور، مهرباب، *حقوق اموال و مالکیت؛ تصرف و وقف*، تهران: جنگل، ۱۳۹۱.
۶. دهخدا، علی‌اکبر، *لغت‌نامه*، جلد ۸، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.
۷. شهیدی، مهدی، *تشکیل قراردادهای و تعهدات*، تهران: مجد، ۱۳۸۹.
۸. عمید، حسن، *فرهنگ فارسی*، تهران: نشر آگاه، ۱۳۹۰.
۹. کاتوزیان، ناصر، *اموال و مالکیت*، تهران: میزان، ۱۳۹۱.
۱۰. کاتوزیان، ناصر، *قواعد عمومی قراردادهای*، جلد دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۰.
۱۱. گلریز، حسن، *بورس اوراق بهادار*، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۴.
۱۲. مطهری، مرتضی، *نظری به نظام اقتصادی اسلام*، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۸.
۱۳. معین، محمد، *فرهنگ فارسی*، جلد سوم، تهران: نشر امیرکبیر، تهران، ۱۳۶۹.
۱۴. یوسفی، احمدعلی، *هیئت پول*، قم: پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۸۷.

مقاله‌ها:

۱۶. آقا نظری، حسن و غفوری، حسین، *قدرت خرید؛ مقوم مثلث پول‌های اعتباری*، جستارهای اقتصادی، شماره ۱۳، ۱۳۸۹.
۱۷. انصاری، علی و ذوالفقاری، سهیل، *توثیق اموال غیرمادی در حقوق ایران*، مطالعات فقه و حقوق، سال ۴، شماره ۶، ۱۳۹۸.

۱۸. سبحانی، حسن و درودیان، حسین، **ارزیابی انتقادی رویکردهای موجود در هستی‌شناسی پول**، اقتصاد اسلامی، شماره ۵۷، ۱۳۹۴.
۱۹. عبدی‌پور، ابراهیم، **تحلیل ماهیت حقوقی پول الکترونیکی**، حقوق خصوصی، سال هفتم، شماره ۱۶، تابستان ۱۳۸۹.
۲۰. فره‌وشی، فهیمه، **پول‌های مجازی؛ چالش نوین نظام عدالت کیفری**، تحولات قضایی، شماره اول، پاییز ۱۳۹۶.
۲۱. کهزادی بهزاد و گچلو، جعفر، **آثار اقتصادی گسترش پول الکترونیکی با تأکید بر سیاست‌های پولی**، مجله برنامه‌بودجه، شماره ۸۳، ۱۳۸۲.
۲۲. محمدی، پژمان و اسدی، روح‌الله، **ماهیت انتقال مالکیت اموال غیرمادی غیرفکری**، پژوهش حقوقی، شماره ۱، ۱۳۹۱.
۲۳. محمودی، اصغر، **ماهیت حقوق مالکیت فکری و جایگاه آن‌ها در حقوق اموال**، دانش حقوق مدنی، شماره ۲، پاییز ۱۳۹۱.
۲۴. ناصر، مهدی و رضوی، محمدحسن، **تحلیل حقوقی کارکرد قراردادهای هوشمند در نقل‌وانتقالات دیجیتالی در بازارهای مالی**، پژوهش‌نامه بازرگانی، شماره ۹۳، زمستان ۱۳۹۷.

ب) منابع انگلیسی

کتاب‌ها:

25. Black. H.C, *Black's Law Dictionary*, London:, West Group, Minnesota, 1991
26. Honnold. J, *Uniform Law for International Sales Under the 1980 United Nations Convention*, London: Kluwer Law International, 2009
27. Jevons. S, *Money and the Mechanism of Exchange*, New York: Library of Economics and Liberty, 1876.
28. Mankiw. N and Taylor.M., *Economics*. 2nd ed, South-Western: Cengage Learning, 2011.
29. Michael.S and Nathan.A, *Virtual Currency Rrgulation Review*, London: Published in the United Kingdom by Law Business Research 2020.

30. Ziegel.J. and Samson.C, *Report to the Uniform Law Conference of Canada on Convention on Contracts for the International Sale of Goods*], Toronto: publisher not identified, 1981.

مقاله‌ها:

31. Rainer.B and Christin. N, "Bitcoin: Economics, Technology, and Governance", *Journal of Economic Perspectives*, 29, 2015.
32. Smith. F and Woods. L, "A Distinction without a Difference: Exploring the Boundary between Goods and Services in the World Trade Organization and the European Union", *Columbia Journal of European Law*, 12 (1). 2005.

منابع الکترونیک:

33. Adrian Zmudzinski, **French Commerce Court Likens Bitcoin to Currency in Recent Ruling**, *Cointelegraph* (Mar. 6, 2020), available at: <https://cointelegraph.com/news/french-commerce-court-likens-bitcoin-to-currency-in-recent-ruling> /. (last visited on 07/04/ 2022)
34. Amendment to Payment Services Act and Financial Instruments and Exchange Act; **Regulatory Approaches to Cryptoassets**: Japan, Library of Congress (2020), available at: <https://www.loc.gov/law/help/cryptoassets/japan.php>. (last visited on 08/02/ 2021)
35. **Central Bank of Mexico's New Guidelines Will Not Result in a Crypto Ban**, *Merkle* (Mar.15, 2019), available at: <https://themerke.com/central-bank-of-mexicos-new-guidelines-will-not-result-in-a-crypto-ban/>/. (last visited on 14/05/ 2020)
36. **Cryptocurrency Derivatives: FCA Statement on the Requirement for Firms Offering Cryptocurrency Derivatives to be Authorised**, *FCA* (2019), available at: <https://www.fca.org.uk/news/statements/cryptocurrency-derivatives> (last visited on 14/09/ 2021)
37. **FATF Guidance for a Risk-Based Approach for Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers, 2019**. available at: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/RBA-VA-VASPs.pdf>. (last visited on 19/03/ 2022)
38. **FATF Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Currencies, 2015**. available at: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/>

- reports/ Guidance-RBA-Virtual-Currencies.pdf (last visited on 21/10/ 2019)
39. **FATF: Risk-based Approach Guidance for the Securities Sector**, 2018. available at: <https://www.fatf.gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/rba-securities-sector.html>. (last visited on 18/06/ 2020)
40. **FCA, Guidance on Cryptoassets: Feedback and Final Guidance to CP 19/3** (2019), available at: <https://www.fca.org.uk/publication/policy/ps19-22.pdf>. (Last Updated: 24 Sept 2020). (last visited on 17/01/ 2021)
41. **FINMA, Supplement to the Guidelines 1** (Sept. 11,2019), available at: <https://www.finma.ch/en/~media/finma/dokumente/dokumentencenter/myfinma/1bewilligung/fintech/wegleitungstable-coins.pdf?la=en>. see also: **FINMA Publishes ‘Stable Coin’ Guidelines** (Sept. 11, 2019), available at: <https://www.finma.ch/en/news/2019/09/20190911-mm-stable-coins> (last visited on 10/03/ 2022)
42. Giancarlo.C, **Regulators are Looking at Cryptocurrency**, Commentary (Jan. 24, 2018), available at: <https://www.wsj.com/articles/regulators-are-looking-at-cryptocurrency-1516836363>. /. (last visited on 07/11/ 2021)
43. Guerra, Mexico: **Amendment to Anti-Money Laundering Law Pertaining to Cryptocurrencies**, L. Libr. Cong. (May 22, 2018), available at: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/mexico-amendment-to-anti-money-laundering-law-pertaining-to-cryptocurrencies/>. (last visited on 29/07/2022)
44. Helms.k, **Japan to Provide G20 With Solution for Crypto Regulation**, (Apr.23, 2019), available at: <https://news.bitcoin.com/japan-g20-cryptocurrency-regulation/> 21(last visited on 19/02/ 2022)
45. Hinman.W, **Digital Asset Transactions: When Howey Met Gary (Plastic)**, Remarks at the Yahoo Finance All Markets Summit: Crypto (June 14, 2018), available at: <https://www.sec.gov/news/speech/speech-hinman-061418>. (last visited on 22/03/ 2021)
46. Hishashi.O., **Japan Hopes to Set Global Crypto Law Benchmark with Latest Regulatory Update**, Cointelegraph (June 5, 2019), available at: <https://cointelegraph.com/news/japan-hopes-to-set-global-crypto-law-benchmark-with-latest-regulatory-update>(last visited on 14/10/ 2020)
47. **Press Release, SEC, SEC Charges Former Bitcoin-Denominated Exchange and Operator with Fraud** (2018). available at: <https://www.sec.gov/news/press-release/2018-23/>. (last visited on 06/11/2020).